

تبیین مدل نقش ساختاری طراحی

برای جلب مشارکت مردمی در فرایند معاصر سازی

بافت‌های فرسوده محلات شهری ایران (نمونه موردی: محله سیروس تهران)^۱

مصطفی بهزادفر^۲

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران

سید علی سیدیان^۵

استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه مازندران

هاشم هاشم‌نژاد^۳

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران

بهرام صالح‌صدق‌پور^۴

استادیار دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

کلید واژگان: مشارکت مردمی، مؤلفه‌های طراحی، معاصر سازی، بافت‌های فرسوده.

چکیده

هدف از این تحقیق، تبیین مدلی علی میان رویکرد مشارکت مردمی و مؤلفه‌های طراحی در معاصر سازی بافت‌های فرسوده ایران (نمونه موردی محله سیروس تهران) است. با به‌کارگیری ایده‌های حاصل از مدل تحقیق، می‌توان مؤلفه‌های طراحی را به گونه‌ای در فرایند طراحی معاصر سازی بافت‌های فرسوده تبیین کرد که، مشارکت مردمی و در نهایت موفقیت معاصر سازی ناشی از این امر به صورت حداکثری حاصل شود. به این منظور در این تحقیق، بر پایه تلفیق نظریات مرتبط با موضوع تحقیق، از روش تحقیق پیمایشی یا زمینه‌یابی و تحلیل داده‌ها بر اساس آمار توصیفی- استنباطی استفاده شده است. در تحقیق حاضر، برای مطالعه عوامل مؤثر طراحی در جلب مشارکت مردم از آزمون نگرش سنجی اهالی محله سیروس تهران استفاده شده است. روش نمونه‌گیری، از نوع خوشه‌ای تصادفی و حجم نمونه برای ۱۷۰ نفر است. به دلیل فقدان پرسش‌نامه استاندارد در موضوع تحقیق، از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده گردید. پس از بررسی پایایی و روایی ابزار تحقیق، داده‌ها به روش آماری- توصیفی تحلیل

و عوامل تأثیرگذار بر روش تحلیل عاملی استخراج شد و بر اساس تحلیل‌های انجام‌شده، مدلی خطی طرح‌ریزی گردید. سپس، بر اساس مدل حاصل، رابطه و میزان تأثیر عوامل بر یکدیگر به روش تحلیل مسیر، به دست آمد. یافته‌ها نتایج تحقیق بر اساس مدل، شامل مؤلفه‌هایی در طراحی شهری و معماری است که، مردم یعنی عامل‌ها آن را شناسایی می‌کنند و در صورت دریافت نظرات مردم، در زمینه چگونگی طراحی مؤلفه‌های یادشده، می‌توان مشارکت و موافقت حداکثری آن‌ها را در معاصر سازی بافت‌های فرسوده به دست آورد. از جمله این مؤلفه‌ها دو مؤلفه در زمینه ساختار بافت شامل شکل معابر و اولویت عبورومرور و دو مؤلفه در زمینه توده بافت، شامل شکل خدمات و حفظ بناهای ارزشمند، است.

۱. مقدمه

مشارکت در حال حاضر، جایگاه مهمی در نظریه‌های شهرسازی به‌خصوص در فرایند معاصر سازی بافت‌های فرسوده درون شهری یافته است. در کشورهای توسعه‌یافته، مشارکت در شهرسازی همگام با مشارکت سیاسی و اجتماعی به پیش می‌رود. مشارکت مفهوم تازه‌ای نیست، بلکه ریشه‌های مفهوم مشارکت در دولت شهرهای یونان

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری است با عنوان تأثیر مؤلفه‌های طراحی بر جلب مشارکت مردمی در معاصر سازی بافت‌های فرسوده ایران (نمونه موردی: محله سیروس تهران) که از سوی نویسنده مسئول (نویسنده چهارم) به راهنمایی دکتر هاشم هاشم‌نژاد و دکتر مصطفی بهزادفر، و مشاوره دکتر بهرام صالح‌صدق‌پور، آبان‌ماه ۱۳۸۹ در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران ارائه و دفاع شده است.

۲. دکتری معماری؛

hashemnejad@iust.ac.ir

۳. دکتری شهرسازی؛

behzadfar@iust.ac.ir

4. bahramSaleh@gmail.com

۵. دکتری معماری، نویسنده مسئول؛

a_syedian@umz.ac.ir

پرسش تحقیق

آیا می‌توان با بهره‌گیری از مشارکت مردم در الگوی طراحی، میزان مشارکت آنان را در معاصر سازی بافت‌های فرسوده ایران افزایش داد؟

باستان نیز دیده می‌شود. در عصر کنونی، پس از دوران نوزایی و گذر از سده‌های میانی و هم‌زمان با مهم شدن نقش مردم در جامعه، مشارکت سیاسی و اجتماعی در قالب اعطای حق رأی مساوی و حق تشکیل نهادها و گروه‌ها بروز کرد. کمیسیون اسکفینگتون در بریتانیا، مشارکت مردم را چنین بیان می‌کند:

مشارکت به نظر ما، سهیم شدن مردم در تدوین سیاست‌ها و پیشنهادهای است. دادن اطلاعات از طرف مسئولان و امکان اظهار نظر در مورد آن اطلاعات، بخش مهمی از فرایند مشارکت به حساب می‌آید، اما این تمام ماجرا نیست. مشارکت کامل تنها در جایی تحقق می‌یابد که، مردم بتوانند نقش فعال در فرایند تهیه طرح بر عهده گیرند.^۶

بنا بر این ایجاد علاقه‌مندی در آنها و توانا کردنشان برای نشان دادن واکنش مناسب به برنامه‌های مورد نظر لازم است. باید از طریق نهادسازی، مشارکت مردم جلب شود و در یک برخورد جامع‌نگر، برای بازسازی اقدام کرد.^۷ مشارکت شهروندان در ایران طی سال‌های اخیر در تمامی امور مطرح بوده است، اما «مفهوم مشارکت به شکلی نامعمول و نامطلوب در حوزه شهرسازی ظهور یافته است، به طوری که می‌توان گفت در مشارکتی که اکنون در حوزه شهرسازی کشور مطرح است، مفهوم مشارکت، قلب ماهیت شده است. هسته مرکزی مفهوم مشارکت، قدرت یافتن شهروندان و تأثیرگذاری بیشتر آنان بر طرح‌های شهری است. آنچه در حال حاضر در طرح‌هایی که با عنوان مشارکتی در کشور اجرا می‌گردد به هیچ‌وجه ناظر بر این مفهوم نیست و عمدتاً تأمین مالی طرح یا پیش فروش واحدهای احداثی است. مشارکت واقعی شهروندان، شامل تمامی مراحل پروژه، از برنامه‌ریزی، طراحی، اجرا، نظارت، و بهره‌برداری می‌شود.^۸ آنچه که این پژوهش از شهرسازی مشارکتی مد نظر دارد، موضوع تبیین مدل نقش ساختاری طراحی برای جلب مشارکت مردمی در فرایند معاصر سازی بافت‌های فرسوده ایران است، و این وجه تمایز آن با سایر انواع مشارکت در طرح‌های شهری است. چگونگی تأثیر (نقش) مشارکت مردمی در طراحی تهیه الگو و در نتیجه موفقیت معاصر سازی بافت‌های فرسوده در ایران بررسی گردیده و بر اساس دریافت نظرات مردم ساکن در محله سیروس تهران، موضوع آزمایش شده است. مراحل دیگر فرایند انجام پروژه، از جمله برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت، بهره‌برداری، و مدیریت مقولاتی هستند که می‌توان آن‌ها را در دیگر پژوهش‌ها بررسی کرد و در بوتۀ تحقیق قرار داد.

۶ (اوست هویی زن، ۱۳۷۷، ص ۹۷)
 ۷ طالب، مهدی، «مداخله در بافت‌های شهری و مسئله مشارکت تهران و میزگرد».
 ۸ سیدمحسن حبیبی و هادی سعیدی رضوانی، «شهرسازی مشارکتی؛ کاوشی نظری در شرایط ایران»، ص ۱۶.

۲.۱. نظریه شری ارنشتاین^۹

ارنشتاین مفهوم مشارکت را در ۱۹۹۶ به روشنی بیان کرد. او مشارکت شهروندی را با تعبیر «قدرت شهروندی» به کار بست و آن را با «نردبان مشارکت» توضیح داد. نردبان ارنشتاین از پله‌های زیر تشکیل شده است:

۱. اختیار شهروندان؛^{۱۰}
۲. قدرت تفویض شده؛^{۱۱}
۳. شراکت؛^{۱۲}
۴. تسکین بخشیدن؛^{۱۳}
۵. مشاوره؛^{۱۴}
۶. اطلاع‌رسانی؛^{۱۵}
۷. درمان؛^{۱۶}
۸. دست‌کاری و عوام‌فریبی.^{۱۷}

ردیف‌های ۶ و ۷ و ۸ نشان‌دهنده قدرت شهروندان در مشارکت هستند و ردیف‌های ۳ و ۴ و ۵ مشارکت جزئی در پی دارد و ردیف‌های ۱ و ۲ ناظر بر محرومیت از مشارکت شهروندان است.^{۱۸}

۲.۲. نظریه میجلی^{۱۹}

بر اساس این نظریه و بر مبنای پاسخ دولت‌ها، مشارکت به چهار نوع زیر تقسیم می‌شود:^{۲۰}

الف. شیوه ضد مشارکتی

حکومت‌ها اجازه مشارکت عمومی مردم در تدوین سیاست‌های کلان اجتماعی و اقتصادی را نمی‌دهند و مشارکت در تعارض با اهداف آن‌ها است و به سرکوب مشارکت مردم عقیده دارند.

ب. مشارکت هدایت‌شده

در این نوع مشارکت، با انگیزه‌های پنهانی از مشارکت مردم به منظور کنترل سیاسی- اجتماعی و به منظور تسهیل در اجرای طرح استفاده می‌شود. در واقع از این شیوه مشارکت، استفاده ابزاری برای اجرای طرح‌های عمرانی می‌شود.

این مقاله در شش بخش تدوین گردیده است. در بخش اول نظریه‌های شهرسازی مشارکتی مطرح خواهد شد و معیارهایی به منظور دسته‌بندی آن بیان می‌شود. در بخش دوم انگاره تلفیقی و معیارهای دسته‌بندی نظریه‌ها بیان می‌گردد. در بخش سوم دسته‌بندی نظریه‌ها با توجه به شرایط ایران مطرح و چگونگی تحقق معیارها، در صورت دریافت نظرات اهالی محله در طراحی، بیان می‌شود. در بخش چهارم عوامل مؤثر در طراحی و چگونگی تحقق مشارکت در طراحی و مؤلفه‌های مهم آن در طرح‌های معاصر سازی، که بر اساس نظرات صاحب‌نظران خارجی و مصاحبه با شش تن از اساتید متخصص دانشگاه‌های تهران استخراج گردیده، تبیین خواهد شد. در بخش پنجم روش تحقیق و مدل به دست آمده از تحقیق عرضه و توصیف می‌گردد. در بخش نتیجه‌گیری نیز، یافته‌ها و نتایج حاصل از تحقیق، بر اساس سنجش میزان جلب مشارکت مردمی در معاصر سازی بافت‌های فرسوده، در صورت دریافت نظرات آنان، در الگوی طراحی، بیان می‌شود و مؤلفه‌هایی از طراحی راه، که در صورت اعمال نظرات مردم، میزان مشارکت ایشان را افزایش می‌دهند، معرفی می‌کند.

۲. نظریه‌های شهرسازی مشارکتی

ادبیات تحقیق نشان می‌دهد که، مشارکت مردمی در طراحی در موفقیت معاصر سازی بافت‌های فرسوده مؤثر است. در زمینه برنامه‌ریزی مشارکتی و شهرسازی مشارکتی- که طرح‌های ساخت‌وساز در بافت‌های فرسوده درون‌شهری نیز جزء آن است- نظریه‌های متعددی از نیمه دوم دهه ۱۹۶۰ مطرح شده است. به چند نمونه از این نظریه‌ها، که همه مبین نقش مؤثر مشارکت مردمی در طراحی هستند پرداخته می‌شود. تأثیر نقش مؤثر مردم موضوعی است که در این پژوهش به صورت علمی بررسی خواهد شد.

۹. نک:

Shery Ernstein, *Aladder Of Citizen Participation*.

10. Citizen Control
11. Delegated Power
12. Partner Ship
13. Placation
14. Consultation
15. Informing
16. Therapy
17. Manipulation

۱۸. حبیبی و رضوانی، همان، ص ۱۷.

19. James Midgley

۲۰. مصطفی ازکیا و غلام‌رضا غفاری، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، ص ۱۶۴ و ۱۶۶ و ۱۶۸ و ۱۶۹.

پ. مشارکت فزاینده

برخورد با این نوع مشارکت دوگانه است. در ظاهر و در موضع‌گیری‌های رسمی از آن حمایت، ولی در عمل به شیوه غیر از این شیوه و پیشنهادهای اقدام می‌شود.

ت. شیوه مشارکت واقعی

در مشارکت واقعی، با ایجاد سازوکارهای لازم برای ورود مؤثر مردم و نهادها در زمینه‌های مختلف شهرسازی، حمایت کامل از آن‌ها می‌شود و دولت «علاوه‌بر ایجاد نهادهای اصیل محلی، متعهد به فعالیت‌های مشارکتی از طریق آموزش و تقویت اجتماعات محلی، تدارک مواد و دیگر اشکال کمک و نیز ایجاد هماهنگی در تصمیمات مرکزی، منطقه‌ای و محلی است».

۳. انگاره تلفیقی و معیارهای دسته‌بندی نظریه‌ها

نظریه‌های فوق از مهم‌ترین نظریه‌های موجود در حوزه ادبیات نظری شهرسازی مشارکتی است که، با توجه به شرایط کشورهای پیشرو در مقوله مشارکت مطرح شده است. به دلیل تحلیل نظریه‌ها با شرایط ایران، انگاره‌ای حاصل از تلفیق نظریه‌های شهرسازی مشارکتی و شرایط ایران بیان می‌گردد. برای رسیدن به انگاره فوق، معیارهای تمایز بین انواع مشارکت مشخص می‌گردد. این معیارها به گونه‌ای انتخاب شده که تمامی وجوه شهرسازی مشارکتی را در بر گیرند. هم وجه فکری و فلسفی، هم وجه برنامه‌ریزی، و هم وجه مدیریتی. معیارهای مورد نظر بر اساس سه وجه یادشده به شرح زیر است:^{۲۵}

۱. نیت اصلی و واقعی برنامه‌ریزان؛

۲. دامنه مشارکت؛

۳. نگاه به مشارکت؛

۴. نظرخواهی از شهروندان؛

۵. حق اعتراض مردم به طرح؛

۶. نظارت شهروندان؛

۷. جریان اطلاعات (جریان اطلاعات باید دوسویه باشد)؛

۸. پشتوانه فکری و فلسفی.

نیت اصلی برنامه‌ریزان، نگاه به مشارکت و پشتوانه فکری و فلسفی «وجه فکری-فلسفی»، مفهوم مشارکت را پوشش می‌دهد. در معیارهای دامنه مشارکت، نظرخواهی از شهروندان و جریان اطلاعات، «وجه برنامه‌ریزی» مفهوم مشارکت منظور می‌شود و معیارهای نظارت شهروندان و حق اعتراض مردم به طرح، ناظر بر «وجه مدیریتی» مشارکت است.^{۲۶}

۴. دسته‌بندی نظریه‌های شهرسازی مشارکتی بر اساس شرایط ایران

با توجه به معیارهای فوق می‌توان نظریه‌های مشارکتی را با نظر به شرایط ایران به سه دسته تقسیم کرد:^{۲۷}

۳.۲. نظریه اسکات دیویدسون^{۲۱}

این نظریه شامل یک گردونه مشارکت است. در این گردونه دیویدسون سطوح مختلفی از مشارکت را بدون هیچ ترجیحی برای هر یک بیان می‌کند.^{۲۳}

سطوح چهارگانه مشارکت در نظریه گردونه‌ای دیویدسون:^{۲۳}

۱. اطلاع‌رسانی؛ ۲. مشاوره؛

۳. مشارکت؛ ۴. توانمندسازی.

۴.۲. دیوید دریسکل

دریسکل مشارکت را مبتنی بر سه اعتقاد زیر بیان می‌کند:
الف. توسعه، در مرحله اول و پیش از همه، باید به نفع ساکنان محلی باشد؛
ب. مردمی که در محدوده مورد برنامه‌ریزی زندگی می‌کنند، دقیق‌ترین اطلاعات را درباره آن محدوده و موضوعات مرتبط با آن دارند؛
پ. مردمی که بیشترین تأثیرات را از تصمیمات می‌پذیرند، سهم بیشتری برای مشارکت در روند تصمیم‌گیری دارند.^{۲۴}

21. Scott Davidson

۲۲. مریم شریفیان ثانی، «مشارکت شهریوندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری»، ص ۴۷.
۲۳. حبیبی و رضوانی، همان‌جا.
۲۴. نک:

David Driskell. *Creating Better Cities With Children And Youth.*

۲۵. حبیبی و رضوانی، همان، ص ۲۰ و ۲۱.
۲۶. همان، ص ۲۱.
۲۷. همان، ص ۲۲.

مختلف در زمینه‌های انسانی، فنی، طبیعی و... دنبال شده است و به این امر در معاصر سازی نیز باید توجه شود.^{۲۹} دانش طراحی شهری نیز به همین منظور برای بهبود کیفی فضاهای شهری، چونان تجلیگاه روابط اجتماعی شهروندان، به کار بسته می‌شود. در برخورد با مقوله بافت فرسوده و بازسازی آن، مبحث طراحی ابزاری مناسب است و رویه‌های مؤثر طراحی در قالب طراحی شهری، در مقیاس‌های مختلف، می‌تواند استفاده شود.^{۳۰} طراحی در بافت‌های فرسوده باید به گونه‌ای باشد که، منزلت اجتماعی را ارتقا بخشد.^{۳۱} طراحی شهری، محرکی (زیرساختی) که زمینه ارتقای سطح زندگی را در بافت فراهم می‌کند، بر روی ساختن راهبردی اجزای یک شهر متمرکز است.^{۳۲} سرمایه‌گذاری در گونه‌های خاصی از ساختمان‌های عمومی مانند «بازارها، مدارس، و مساجد» و طراحی و ساخت زیرساخت‌های یک پروژه، به منظور به هم پیوستن آن‌ها و تشکیل یک واحد، برای ایجاد انگیزه در هریک از مالکان و سازندگان یا سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های جدید از جمله اقدامات طراحی شهری محرک است.^{۳۳} در بافت‌های فرسوده، یکی از عناصری که حایز اهمیت فراوان است، «شبکه زیرساختی» است.^{۳۴} حال اینکه چگونه این شبکه بر ماهیت کالبدی شهر تاثیر می‌گذارد موضوعی است که در قالب طراحی محرک مطرح می‌شود. به طور کلی منظور از زیرساخت در این گونه از طراحی، عناصری است مانند «خیابان‌ها» و «خدمات»ی که توسعه را امکان‌پذیر می‌کند.^{۳۵} در فرایند طراحی بافت‌های فرسوده، «معايير» یکی از پایدارترین عناصر شهری هستند و می‌توانند حامل ارزش‌های ویژه تاریخی باشند، بنا بر این در گرایش منظر نقشی بی‌بدیل دارند و میزان انطباق آن‌ها میزان مشارکت‌پذیری و سهولت اجرا را تضمین می‌کند. نقش معیار در تأمین امنیت شهری که با ویژگی‌های کمی (ویژگی‌های هندسی) و کیفی (فعالیت‌های واقع در کنار آن‌ها) محقق می‌شود، سبب شده است تا به آن‌ها از منظر شهر نگاه شود. از این رو بی‌توجهی به

۱. مشارکت شعاری؛ ۲. مشارکت محدود؛ ۳. مشارکت واقعی. در «مشارکت شعاری» نیت اصلی، تأمین منافع مراجع برنامه‌ریزی است. و پشتوانه فکری و فلسفی این دیدگاه مطلق‌گرایانه است. در «مشارکت محدود» دامنه مشارکت محدود به تأمین اعتبار مالی طرح‌ها و اظهار نظر در بعضی جوانب برنامه‌ریزی است و پشتوانه فکری- فلسفی آن دیدگاه‌های کارگرگرایانه و فن‌سالارانه است. در «مشارکت واقعی» نیت اصلی، تأمین حداکثر منافع مردم و جلب رضایت مردم است. حق اظهار نظر، حق اعتراض و مخالفت با طرح، و حق نظارت بر خواسته‌های خود، از جمله نقش‌هایی است که در این نوع از مشارکت برای مردم دیده می‌شود.^{۲۸}

در این پژوهش تنها موضوع نظرخواهی از شهروندان در تهیه طرح بررسی شده است و می‌توان انتظار داشت که، در در اجرای پروژه‌های معاصر سازی، اگر نظرهای مردم در طراحی اخذ گردد، حداقل از هشت معیار شهرسازی مشارکتی، دو معیار نظرخواهی از شهروندان و حق اعتراض به طرح منطبق با شرایط مشارکت واقعی گردد و موضوع «نگاه به مشارکت» نیز بر مشارکت محدود انطباق یابد.

۵. عوامل مؤثر در طراحی برای جلب مشارکت مردمی (دیدگاه متخصصان)

در روند مطالعه و استخراج عوامل مؤثر در طراحی، می‌توان با دریافت دیدگاه‌های اهالی محله و اعمال آن در طراحی، مشارکت مردم را در معاصر سازی جلب کرد، بدین منظور، ضمن توجه به ادبیات موضوع، با شش نفر از اساتید دانشگاه‌های تهران مصاحبه شد. گزیده‌ای از آن نتایج این عملکرد در پی خواهد آمد. چگونگی تبیین آن نیز در قالب پرسش‌نامه در بخش ابزار تحقیق بیان گردیده است.

به طور کلی ارتقای سطح کیفی زندگی انسان‌ها، در ابعاد مختلف، همواره یکی از اهداف اصلی و اساسی بوده و در علوم

۲۸. همان، ص ۲۱.

۲۹. منصور فلامکی، مصاحبه شخصی با نگارنده.

30. Jan Lang, *Urban Design*, p. 523.

۳۱. بهمن ادیب‌زاده، مصاحبه شخصی با نگارنده.

۳۲. سعید ایزدی، مصاحبه شخصی با نگارنده.

۳۳. (گراوا، ۲۰۰۳).

۳۴. مصطفی عباس‌زادگان، مصاحبه شخصی با نگارنده.

۳۵. اصغر مرادی، مصاحبه شخصی با نگارنده.

نقش معابر در نوسازی ممکن است شهر را به صورت جزایری مجزا با پایین‌ترین سطح کارکرد اجتماعی درآورد.^{۳۶} انطباق مکان کاربری و فعالیت‌های شهری با ویژگی‌های کمی و کیفی «شبکه دسترسی» و شانس محدوده‌هایی با قابلیت بالای دسترسی، در جذب پروژه‌های کلان و محرک توسعه شهری، جایگاه استراتژیک آن‌ها را در امر نوسازی خاطر نشان می‌کند. در صورتی توجه به بافت، به مثابه یک کل به هم پیوسته و موجودی زنده، و ترمیم بخشی از سلول‌های آن، با توجه ملاحظات خاص فرهنگی- اجتماعی و کالبدی می‌توان زمینه خودترمیمی این موجود زنده را فراهم کرد تا زندگی دوباره خود را باز یابد.^{۳۷}

۶. روش تحقیق

در تحقیق حاضر، با روش زمینه‌یابی (پیمایشی) از ۱۷۰ نفر از اهالی محله سیروس تهران (به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی)، نگرش‌سنجی شد. به دلیل آنکه در این زمینه پرسش‌نامه استاندارد نبود، از پرسش‌نامه ساخت محقق استفاده گردید. روایی و پایایی پرسش‌نامه سنجیده شد. سپس با تحلیل عاملی، متغیرهای مؤثر در تحقیق معلوم و نام‌گذاری شد، روابط عوامل مذکور به شکل «مدل خطی» تبیین شد. با روش تحلیل مسیر و بررسی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها، «مدل اصلاح گردید و بر اساس آن، تأثیر «عوامل طراحی» مؤثر بر «موفقیت معاصر سازی» بافت‌های فرسوده بررسی شد، در ادامه به شرح آن‌ها می‌پردازیم:

۶.۱ ابزار تحقیق (تهیه پرسش‌نامه)

الف. بر اساس مصاحبه علمی انجام‌شده با شش نفر از اساتید دانشگاه‌های تهران و دو نفر از متخصصین و پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، موضوع پژوهش به صورت تشریحی بررسی شد. ب. بر اساس فرضیه و ادبیات موضوع، جدول هدف- محتوا

۳۶. نک:

Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*

۳۷. نک: عباس‌زادگان، همان.

ت ۱. نمودار مراحل انجام پژوهش.

استفاده گردید. برای تحلیل سؤالات از دو روش محاسبه ضریب تمیز و روش لوپ استفاده شده است.

در پژوهش حاضر روش تحلیل عاملی، روش مؤلفه‌های اصلی است. در روش مذکور از بار عاملی (ارزش ویژه عوامل) برای استخراج عوامل استفاده می‌گردد. برای اطمینان از درستی انتخاب و استخراج عوامل، از نمودار اسکری نیز استفاده گردید. بررسی ارزش‌های ویژه، ۱۶ عامل را به دلیل بار عاملی بزرگ‌تر از ۱ قابل استخراج نشان داد. اما بررسی مقدار واریانس حاصل هر عامل نشان داد که، اگر ۱۱ عامل استخراج گردد، عامل اول ۸/۹۴۵، ۱۳/۹۵۲، به ترتیب ۱۱ تا ۲ درصد و عوامل ۲ تا ۱۱ عامل استخراج گردد، ۲/۴۴۴، ۳/۱۶۱، ۳/۴۰۱، ۳/۶۶۷، ۴/۱۷۸، ۵/۹۶۲، ۶/۴۱۲، ۲/۲۸۹ درصد واریانس مشترک را تبیین می‌کنند. با توجه به آنکه سایر عوامل تأثیر قابل توجهی در تبیین واریانس ندارند، ۱۱ عامل برای استخراج در نظر گرفته شد. نمودار اسکری نیز نشان داد تعداد عامل مناسب برای چرخش ۱۱ عامل است. پس از چرخش ۱۱ عامل مذکور به روش واریماکس (متعامد) بار عاملی عوامل ۱ تا ۱۱ به توزیع یکنواخت‌تری رسیدند.

سپس سؤالات مربوط به عوامل مذکور مشخص گردید و با توجه به محتوای مشترک سؤالات مربوط به هر عامل، عامل مذکور تفسیر شد. به تعبیری متناظر معنایی هر عامل آماری، با متغیرهای طراحی، مشارکت مردمی و معاصر سازی مشخص شد (ت.۲).

۲.۶. بررسی توزیع فراوانی عوامل

بررسی توزیع فراوانی پاسخ‌ها بر حسب «چگونگی اعمال نظرات مردم در طراحی» نشان داد که، ۶۶ درصد پاسخ‌دهندگان توافق زیادی دارند. بنا بر این می‌توان گفت که، پاسخ‌دهندگان «مشارکت مردمی در طراحی» را یک عامل تشخیص داده‌اند. بررسی توزیع فراوانی پاسخ‌ها بر حسب «طراحی معابر به صورت پیچ‌وخم‌دار و یا مستقیم» نشان داد که، ۶۶ درصد پاسخ‌دهندگان در این خصوص توافق زیادی دارند. بنا بر این می‌توان گفت که، پاسخ‌دهندگان

تنظیم شد. به این صورت که، عوامل مؤثر یا ویژگی‌های مربوط به هریک از سامانه‌های طراحی شهری و معماری در سطر و ستون اصلی جدول هدف- محتوا قرار گرفت. در خانه‌های جدول در محل تقاطع هر سطر و ستون، حداقل یک سؤال طراحی شد که با آن ضمن پرسش در خصوص محتوای مورد نظر، اهداف نیز ارزیابی می‌شد.

ج. پرسش‌نامه بسته- پاسخ با ۷۶ سؤال بر اساس جدول هدف- محتوا، حاصل و به شیوه تست لکرت طراحی شد. د. از گویایی و وضوح سؤالات پرسش‌نامه، پس از مصاحبه با اساتید اطمینان حاصل شد. به این ترتیب که از آنان خواسته شد سؤالات را یک به یک خوانده و مفهوم هر سؤال را تأیید کنند.

ه. پس از حصول اطمینان از روایی سؤالات، آزمون مقدماتی ۳۰ نفر از اهالی محل اجرا شد. آنگاه با روش تحلیل عاملی، سؤالات پرسش‌نامه مقدماتی بررسی و ۶ سؤال نامناسب حذف شد و در نهایت پرسش‌نامه اصلی با ۷۰ سؤال تنظیم گردید. برای اعتبارسنجی پرسش‌نامه، میزان پایایی و روایی آن بررسی گردید، که به شرح آن می‌پردازیم:

پایایی پرسش‌نامه: در تحقیق حاضر برای تعیین میزان پایایی سؤالات از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. عدد آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۶۱ و نشانگر پایایی مطلوب سؤالات است. روایی پرسش‌نامه: در این تحقیق برای تعیین روایی پرسش‌نامه، از روایی محتوایی، روایی صوری، و روایی سازه استفاده شده است.

برای تأیید روایی محتوایی، هنگام طراحی سؤالات از جدول هدف- محتوا استفاده شد. اعتبار صوری سؤالات پرسش‌نامه، با تأیید اساتید مجرب و متخصص در حوزه‌های معماری، شهرسازی، روان‌شناسی که با موضوع تحقیق آشنایی داشتند به دست آمد. برای تعیین روایی سازه نیز از روش تحلیل عامل

ت. ۲. پایایی عوامل و سؤالات مرتبط با هر عامل.

عامل	ضریب پایایی
عامل ۱	۰/۹۶۷
عامل ۲	۰/۹۴۶
عامل ۳	۰/۹۳۲
عامل ۴	۰/۸۸
عامل ۵	۰/۹۳۳
عامل ۶	۰/۷۸۵
عامل ۷	۰/۷۹۸
عامل ۸	۰/۹۸۸
عامل ۹	۰/۹۵۰
عامل ۱۰	۰/۹۲۶
عامل ۱۱	۰/۸۰۶

برد، بدین شرح: آثار مستقیم، آثار غیرمستقیم، آثار تحلیل نشده، و آثار کاذب. مجموع آثار مستقیم و غیرمستقیم در یک متغیر خاص، معرف اثر کلی، و مجموع آثار کاذب و تحلیل نشده بیانگر اثر غیرعلی است. آثار غیرمستقیم به این دلیل ایجاد می‌شوند که، یک متغیر می‌تواند در نقش متغیر میانجی، رابطه بین متغیرهای دیگر را تعدیل کند. برای هر متغیر فقط یک اثر مستقیم هست، در حالی که برای آن متغیر، آثار غیرمستقیم زیادی می‌تواند باشد که، تعداد آن‌ها به تعداد متغیرهای میانجی بستگی دارد. وقتی دو متغیر معلول متغیر سوم باشند، که قبلاً در زنجیره ظاهر شده است، همبستگی بین دو متغیر (اثر کلی آن‌ها) هم منعکس‌کننده رابطه علی بین آن‌ها (اثر مستقیم) و هم منعکس‌کننده اثر کاذب متغیر (یا متغیر سوم) است. سرانجام آثار تحلیل نشده ناشی از عامل‌های برون‌زای همبسته با یکدیگر است.^{۴۰} با این توضیح، در پژوهش حاضر، پس از ترسیم مدل خطی، با استفاده از نرم‌افزار «Amos 16» میزان رابطه مستقیم و غیرمستقیم متغیرها به دست آمد و پس از اصلاح مدل، چگونگی روابط عوامل و مؤلفه‌های طراحی برای جلب مشارکت مردمی از آن استنتاج شد.

۴.۶. تبیین مدل تحقیق

حال که با جدول‌های توزیع فراوانی، توافق پاسخ‌دهندگان را با عوامل به دست آمده از پرسش‌نامه نگرش سنجی اهالی محله سیروس تهران تأیید می‌شود، می‌توان رابطه میان عوامل را به صورت مدلی پیشنهاد داد: مدل‌های اولیه با توجه به پیش‌فرض‌های شهرسازی و معماری و با تأیید اساتید راهنما و متخصصین تهیه و با نرم‌افزار آزمون شد که، طی آزمون‌های متعدد، در نهایت مدل عرضه‌شده در تحقیق بیشترین برازندگی را داشته است. تحقیق حاضر، مبین رابطه‌ای میان «موفقیت معاصر سازی بافت‌های فرسوده» و شش عامل «موافقت با معاصر سازی»، «مشارکت مردمی در الگوی طراحی»، «اولویت عبور و مرور»، «شکل معابر»، «حفظ بناهای

«شکل معابر» را یک عامل تشخیص داده‌اند. بررسی توزیع فراوانی پاسخ‌ها بر حسب «حفظ بازار و مساجد قدیمی محله» حاکی از آن بود که، ۸۸ درصد پاسخ‌دهندگان حول این امر بسیار توافق دارند. بنا بر این می‌توان گفت که، پاسخ‌دهندگان «حفظ بناهای ارزشمند» را یک عامل تشخیص داده‌اند. بررسی توزیع فراوانی پاسخ‌ها بر حسب «اولویت عبور سواره و یا پیاده» نشان داد که، ۸۰ درصد پاسخ‌دهندگان حول این موضوع توافق زیادی دارند. بنا بر این می‌توان گفت که، پاسخ‌دهندگان «اولویت عبور و مرور» را یک عامل تشخیص داده‌اند. بررسی توزیع فراوانی پاسخ‌ها بر حسب «طراحی خدمات به صورت متمرکز و یا خرد» نشان داد که، ۶۶ درصد پاسخ‌دهندگان حول این موضوع توافق زیادی دارند. بنا بر این می‌توان گفت که، پاسخ‌دهندگان «شکل خدمات» را یک عامل تشخیص داده‌اند.

۳.۶. روش آماری (تحلیل مسیر)

در پژوهش حاضر برای تحلیل داده‌های پژوهش (عوامل) از روش تحلیل مسیر استفاده شد. تحلیل مسیر روشی است برای مطالعه تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهایی که علت در نظر گرفته شده‌اند، در متغیرهایی که معلول فرض شده‌اند.^{۳۸} هدف از تحلیل مسیر، به دست دادن برآوردهای کمی روابط علی بین مجموعه‌ای از متغیرها است. به این شرح که روابط بین متغیرها در یک جهت جریان می‌یابد و به مثابه مسیرهای متمایزی در نظر گرفته می‌شود. مفاهیم تحلیل مسیر از طریق دیاگرام نشان‌دهنده الگوی روابط علی احتمالی مجموعه متغیرها تبیین می‌گردد.^{۳۹} دیاگرام حاصل مدلی است که بر اساس آن می‌توان رابطه مفهومی گسترده‌تری میان متغیرها یافت. نخستین گام در تحلیل مسیر، تعیین یک مدل ساختاری پیش‌تجربی است که، همه متغیرهای مورد مطالعه پژوهش را در بر می‌گیرد. مدل ساختاری شامل یک معادله ساختاری است که، روابط علی ممکن بین متغیرها را توصیف می‌کند. تحلیل مسیر را می‌توان، برای تجزیه همبستگی، به صورت چهار مؤلفه به کار

۳۸. ف. ن. کرلینجر و الازار ج. پدهازر. رگرسیون چند متغیری در پژوهش رفتاری، ص ۴۱۶.
 ۳۹. همان، ص ۴۱۶-۴۲۰؛ هومن، تحلیل داده‌های چند متغیری در پژوهش رفتاری.
 ۴۰. نک: هومن، همان.

ارزشمند» و «شکل خدمات» است. تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مذکور در جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان داده شده است. مقدار p در هر مورد نشان‌دهنده معنی دار بودن رابطه‌های مستقیم و غیرمستقیم عوامل است.

جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان می‌دهند که مقدار رابطه مستقیم عامل ۱ «عامل مشارکت مردمی در الگوی طراحی» با عامل ۲ «اولویت عبور و مرور»، ۳ «شکل معابر»، ۴ «حفظ بناهای ارزشمند»، ۵ «شکل خدمات» و ۶ «لزوم معاصر سازی» به ترتیب برابر است با ۰/۰۸-، ۰/۲۱، صفر، صفر، و ۰/۱۳ (ت ۵).

میزان رابطه غیرمستقیم عامل «مشارکت مردمی در طراحی»، با هر یک از عوامل مذکور به ترتیب برابر است با صفر، ۰/۵۸-، ۰/۰۳۰، ۰/۰۶۹، و ۰/۱۳ است (ت ۴).

مقایسه ارقام مذکور نشان می‌دهد که، در رابطه دو متغیر «مشارکت مردمی در طراحی» و «اولویت عبور و مرور» میزان رابطه غیرمستقیم آن‌ها صفر است و بنا بر این متغیر پنهان ندارد. مقدار رابطه مستقیم عامل «مشارکت مردمی در طراحی» با عامل «شکل معابر» بزرگ‌تر از رابطه غیرمستقیم آن‌ها است و می‌توان نتیجه گرفت که متغیرهای پنهانی بین آن دو متغیر هست. رابطه «مشارکت مردمی در طراحی» با «حفظ بناهای

ارزشمند» و «شکل خدمات» است. تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مذکور در جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان داده شده است. مقدار p در هر مورد نشان‌دهنده معنی دار بودن رابطه‌های مستقیم و غیرمستقیم عوامل است.

جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان می‌دهند که مقدار رابطه مستقیم عامل «اولویت عبور و مرور» با عامل «شکل معابر»، ۳ «شکل معابر»، ۴ «حفظ بناهای ارزشمند»، ۵ «شکل خدمات»، و ۶ «لزوم معاصر سازی» برابر است با ۰/۷۱، صفر، ۱/۳۵-، و صفر (ت ۳).

میزان رابطه غیرمستقیم عامل «اولویت عبور و مرور» با عامل‌های یادشده به ترتیب صفر، ۰/۱۵، ۰/۰۲۱، و ۰/۰۱ است. رابطه «اولویت عبور و مرور» با عامل «شکل معابر»، بیانگر آن است که، مقدار رابطه غیرمستقیم آن‌ها صفر است و می‌توان نتیجه گرفت که، متغیرهای پنهانی بین آن دو متغیر نیست.

ارزشمند» و «شکل خدمات» است. تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مذکور در جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان داده شده است. مقدار p در هر مورد نشان‌دهنده معنی دار بودن رابطه‌های مستقیم و غیرمستقیم عوامل است.

جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان می‌دهند که مقدار رابطه مستقیم عامل ۱ «عامل مشارکت مردمی در الگوی طراحی» با عامل ۲ «اولویت عبور و مرور»، ۳ «شکل معابر»، ۴ «حفظ بناهای ارزشمند»، ۵ «شکل خدمات» و ۶ «لزوم معاصر سازی» به ترتیب برابر است با ۰/۰۸-، ۰/۲۱، صفر، صفر، و ۰/۱۳ (ت ۵).

میزان رابطه غیرمستقیم عامل «مشارکت مردمی در طراحی»، با هر یک از عوامل مذکور به ترتیب برابر است با صفر، ۰/۵۸-، ۰/۰۳۰، ۰/۰۶۹، و ۰/۱۳ است (ت ۴).

مقایسه ارقام مذکور نشان می‌دهد که، در رابطه دو متغیر «مشارکت مردمی در طراحی» و «اولویت عبور و مرور» میزان رابطه غیرمستقیم آن‌ها صفر است و بنا بر این متغیر پنهان ندارد. مقدار رابطه مستقیم عامل «مشارکت مردمی در طراحی» با عامل «شکل معابر» بزرگ‌تر از رابطه غیرمستقیم آن‌ها است و می‌توان نتیجه گرفت که متغیرهای پنهانی بین آن دو متغیر هست. رابطه «مشارکت مردمی در طراحی» با «حفظ بناهای

ارزشمند» و «شکل خدمات» است. تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مذکور در جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان داده شده است. مقدار p در هر مورد نشان‌دهنده معنی دار بودن رابطه‌های مستقیم و غیرمستقیم عوامل است.

جدول‌های «ت ۳ و ۴» نشان می‌دهند که مقدار رابطه مستقیم عامل «اولویت عبور و مرور» با عامل «شکل معابر»، بیانگر آن است که، مقدار رابطه غیرمستقیم آن‌ها صفر است و می‌توان نتیجه گرفت که، متغیرهای پنهانی بین آن دو متغیر نیست.

ت ۳. (راست) تأثیر مستقیم استاندارد (اوزان رگرسیونی).
ت ۴. (چپ) تأثیرات غیرمستقیم استاندارد.

سطح معنی داری	خطای نمونه‌گیری	برآورد
$P > 0.001$	۰/۰۵۵	عامل ۱ < عامل ۳
$P > 0.001$	۰/۰۵۲	عامل ۱ < عامل ۴
$P > 0.001$	۰/۰۵۲	عامل ۱ < عامل ۵
$P = 0.004$	۰/۰۴۷	عامل ۱ < عامل ۶
$P > 0.001$	۰/۰۵۲	عامل ۲ < عامل ۴
$P = 0.002$	۰/۴۳۲	عامل ۲ < عامل ۵
$P > 0.001$	۰/۰۵۲	عامل ۲ < عامل ۶
$P > 0.001$	۰/۰۵۲	عامل ۳ < عامل ۵
$P > 0.001$	۰/۰۵۲	عامل ۳ < عامل ۶
$P > 0.001$	۰/۰۹۶	عامل ۴ < عامل ۶

سطح معنی داری	خطای نمونه‌گیری	برآورد
$P = 0.026$	۰/۰۳۷	عامل ۱ < عامل ۲
$P > 0.001$	۰/۰۵۵	عامل ۱ < عامل ۳
$P = 0.004$	۰/۰۴۷	عامل ۱ < عامل ۶
$P > 0.001$	۰/۱۱۴	عامل ۲ < عامل ۳
$P = 0.002$	۰/۴۳۲	عامل ۲ < عامل ۵
$P > 0.001$	۰/۰۴۶	عامل ۳ < عامل ۴
$P > 0.001$	۰/۴۱۴	عامل ۴ < عامل ۵
$P > 0.001$	۰/۰۹۶	عامل ۴ < عامل ۶
$P = 0.025$	۰/۰۱۷	عامل ۵ < عامل ۶

غیرمستقیمشان بزرگ‌تر است و بنا بر این متغیرهای پنهان بین آن دو متغیر هست.

مقدار رابطه مستقیم «شکل خدمات» و «لزوم معاصر سازی» برابر $0/04$ است (ت ۳) و میزان رابطه غیرمستقیم عامل «شکل خدمات» و «لزوم معاصر سازی» صفر است و با توجه به اینکه میزان رابطه غیرمستقیم دو عامل برابر صفر است می‌توان نتیجه گرفت متغیرهای پنهان بین آن دو متغیر نیست.

بر اساس جدول تأثیرات غیر مستقیم می‌توان گفت:

الف. بین «مشارکت مردم در طراحی» و «شکل معابر» لازم است متغیر دیگری باشد تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کند. در این خصوص، عامل «اولویت عبورومرور» متغیر پنهان در نظر گرفته می‌شود (ت ۵).

ب. بین «مشارکت مردم در طراحی» و «حفظ بناهای ارزشمند» لازم است متغیرهای دیگری باشند تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کنند. در این خصوص، عوامل «اولویت عبورومرور» و «شکل معابر» متغیرهای پنهان در نظر گرفته می‌شوند (ت ۵).

ج. بین «مشارکت مردم در طراحی» و «شکل خدمات» لازم است متغیرهای دیگری باشند تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کنند. در این خصوص، عوامل «اولویت عبورومرور»، «شکل معابر»، و «حفظ بناهای ارزشمند» متغیرهای پنهان هستند (ت ۵).

د. بین «اولویت عبورومرور» و «حفظ بناهای ارزشمند» لازم است متغیر دیگری باشد تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کند. در این خصوص، عامل «شکل معابر» متغیر پنهان در نظر گرفته می‌شود (ت ۵).

ه. بین «اولویت عبورومرور» و «شکل خدمات» لازم است متغیرهای دیگری باشند تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کنند. در این خصوص، عوامل «شکل معابر» و «حفظ بناهای ارزشمند» متغیرهای پنهان در نظر گرفته می‌شوند (ت ۵).

رابطه «اولویت عبورومرور» و «حفظ بناهای ارزشمند» بیانگر آن است که، مقدار رابطه مستقیم آن‌ها صفر است و می‌توان نتیجه گرفت که، متغیرهای پنهان بین آن دو متغیر نیست.

بررسی رابطه «اولویت عبورومرور» با «شکل خدمات» حاکی از آن است که، میزان رابطه مستقیمشان از رابطه غیر مستقیم آن‌ها بزرگ‌تر است و بنا بر این متغیرهای پنهان بین آن دو متغیر هست.

رابطه «اولویت عبورومرور» و «لزوم معاصر سازی» بیانگر آن است که، مقدار رابطه مستقیم آن‌ها صفر است و بنا بر این متغیرهای پنهان بین آن دو متغیر نیست.

مقدار رابطه مستقیم عامل «شکل معابر» با عامل «حفظ بناهای ارزشمند»، «شکل خدمات»، و «لزوم معاصر سازی» به ترتیب برابر است با $0/21$ ، صفر، و صفر (ت ۵).

میزان رابطه غیرمستقیم عامل «شکل معابر» با عوامل مذکور به ترتیب برابر با صفر، $-0/030$ ، و $0/06$ است (ت ۴).

مقایسه ارقام مذکور نشان می‌دهد که، مقدار رابطه غیرمستقیم عامل «شکل معابر» و «حفظ بناهای ارزشمند» صفر است و بنا بر این متغیرهای پنهان بین آن دو متغیر نیست. بررسی رابطه «شکل معابر» و «لزوم معاصر سازی» بیانگر آن است که، مقدار رابطه مستقیمشان صفر است و بنا بر این متغیرهای پنهان بین آن دو متغیر نیست.

مقدار رابطه مستقیم عامل «حفظ بناهای ارزشمند» با عامل «شکل خدمات» و «معاصر سازی» به ترتیب برابر است با $0/34$ و $-1/43$ (ت ۳).

میزان رابطه غیرمستقیم عامل «حفظ بناهای ارزشمند» با هریک از عوامل یادشده به ترتیب برابر با صفر و $-0/05$ است (ت ۴). بنا بر این رابطه غیر مستقیم «حفظ بناهای ارزشمند» و «شکل خدمات» صفر است پس متغیرهای دیگری بین آن دو متغیر، با عنوان متغیر پنهان نیست. اما رابطه مستقیم «حفظ بناهای ارزشمند» و «لزوم معاصر سازی» از رابطه

معاصر سازی در صورت مشارکت مردمی در طراحی به صورت مستقیم ضریب رگرسیون $0/13$ است، اما:

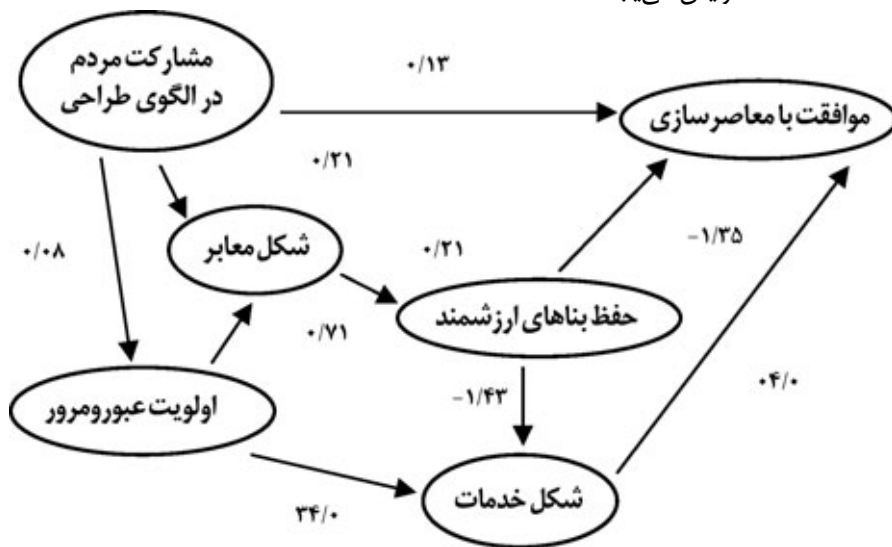
۱. با اعمال نظرات مردمی در «شکل معابر» و «حفظ بناهای ارزشمند» میزان ضریب رگرسیون موافقت به $0/18$ افزایش می یابد.

۲. در صورتی که «مشارکت مردمی در الگوی طراحی» در قالب اعمال نظرات آنان در «اولویت عبور و مرور» و «شکل خدمات» اعمال گردد، میزان ضریب موافقت مردمی به $0/134$ افزایش می یابد.

۳. در صورتی که مشارکت مردمی در الگوی طراحی در قالب «اولویت عبور و مرور»، «شکل معابر»، و «حفظ بناهای ارزشمند» اعمال گردد ضریب رگرسیون $0/126$ خوب و قابل قبول برای مدل به دست آمده است. به تعبیری مدل به دست آمده با واقعیت جامعه منطبق است.

۴. در صورتی که «مشارکت مردمی در الگوی طراحی» در قالب «شکل معابر»، «حفظ بناهای ارزشمند» و «شکل خدمات» اعمال گردد، ضریب رگرسیون به میزان $0/1307$ افزایش می یابد.

ت ۵. مدل روابط.

و. بین «اولویت عبور و مرور» و «لزوم معاصر سازی» لازم است متغیرهای دیگری باشند تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کنند. در این خصوص، عوامل «شکل معابر»، «حفظ بناهای ارزشمند»، و «شکل خدمات» متغیرهای پنهان در نظر گرفته می شوند (ت ۵).

ز. بین «شکل معابر» و «شکل خدمات» لازم است متغیر دیگری باشد تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کند. در این خصوص، عامل «حفظ بناهای ارزشمند» متغیر پنهان در نظر گرفته می شود (ت ۵).

ح. بین «شکل معابر» و «لزوم معاصر سازی» لازم است متغیرهای دیگری باشند تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کنند. در این خصوص، عوامل «حفظ بناهای ارزشمند» و «شکل خدمات» متغیرهای پنهان در نظر گرفته می شوند (ت ۵).

ط. بین «حفظ بناهای ارزشمند» و «لزوم معاصر سازی» لازم است متغیر دیگری باشد تا رابطه غیرمستقیم را تبیین کند. در این خصوص، عامل «شکل خدمات» متغیر پنهان در نظر گرفته می شود (ت ۵).

با نگرشی بر مدل می توان دریافت که، موافقت با معاصر سازی «متغیر وابسته» و عامل مشارکت مردمی در طراحی «متغیر مستقل» در نظر گرفته شده است. دو عامل «شکل معابر» و «اولویت عبور و مرور»، که در شهرسازی ساختار شناخته می شوند و دو عامل «شکل خدمات» و «حفظ بناهای ارزشمند»، که در شهر سازی چیدمان فضایی شناخته می شوند در مدل نقش عوامل میانجی دارند. بررسی تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مذکور نشان داد که، رابطه متغیرها در مدل در سطح ۹۵ درصد اطمینان قرار دارد (جدول های ت ۵ و ۶). آنچه که از مدل می توان برای چگونگی عمل در یافت استخراج کرد این است که، با اعمال نظرات مردم در هر کدام از عوامل به صورتی که در مدل تبیین شده می توان میزان موافقت با معاصر سازی را افزایش داد، به گونه ای که، میزان موافقت با

شابان توجه در طراحی بیان شد، یافته‌های مدل نیز مؤید صحت آن است.

بدین گونه که: اولین مؤلفه ساختار بافت یعنی «شکل معابر» است، بنا بر دیدگاه ساکنین محله، حفظ معابر با چهره سنتی آن و یا طراحی با پیچ‌وخم که یادآور خاطرات گذشته و همچنین از جمله ویژگی‌های محله‌هایی از این دست است، با موافقت ۶۶ درصدی روبه‌رو گردیده است. دومین مؤلفه ساختار بافت که به آن «اولویت عبورومرور» یاد شده است، با توجه به حفظ آرامش و ایجاد فضاهای امن برای افراد پیاده، نظر موافق ۸۰ درصد اهالی محل را با اولویت عبورومرور پیاده کسب کرده است. از دو مؤلفه توده بافت، مؤلفه حفظ بناهای ارزشمند، که خود بیانگر هویت بافت و همچنین اهالی ساکن در آن است، با موافقت ۸۸ درصدی روبه‌رو شده است. ۶۶ درصد اهالی نیز مؤلفه شکل خدمات را یک عامل شناخته‌اند و خواستار آن به صورت متمرکز شدند.

ذکر این نکته حایز اهمیت است که، مؤلفه‌های ساختار بافت به طور مستقیم با «موافقت با معاصر سازی» ارتباط ندارند، بلکه از طریق اثر بر مؤلفه‌های توده بافت بر «موافقت با معاصر سازی» تأثیر دارند. در واقع «شکل معابر» بر «حفظ بناهای ارزشمند»، که خود عامل حفظ خاطرات در بافت و همچنین حامل ارزش‌های گذشته است، تأثیرگذار است و «اولویت عبورومرور» مستقیماً بر «شکل خدمات»، که حاصل آن رفع کمبود خدمات بافت‌های فرسوده و همچنین تأثیر تأمین آن بر ارتقای منزلت اجتماعی و ارزش افزوده اقتصادی است، تأثیر می‌گذارد و هر دو مستقیماً بر «موافقت با معاصر سازی» مؤثرند به تعبیر دیگر زمانی مردم بیشترین اقبال و موافقت را با عامل معاصر سازی دارند که، نظرات آنان در هر دو مقوله ساختار بافت (با دو مؤلفه) و توده آن (با دو مؤلفه) اعمال گردد.

بدین ترتیب نتیجه پژوهش چنین می‌شود که، در صورتی که نظرات مردم در الگوی طراحی بافت دریافت شود و به طور مشخص بر چهار مؤلفه به شکل زیر توجه شود، موافقت

۵. در صورتی که «مشارکت مردمی در طراحی» در قالب «اولویت عبورومرور»، «شکل معابر»، «حفظ بناهای ارزشمند» و «شکل خدمات» اعمال گردد میزان موافقت به ۰/۱۲۷ کاهش می‌یابد، که با کاهش تأثیر معکوس (منفی) «مشارکت مردمی در الگوی طراحی» بر «اولویت عبورومرور» و «حفظ بناهای ارزشمند» بر «شکل خدمات» می‌توان میزان موافقت را افزایش داد.

۵.۶. آزمون برازندگی مدل کلی

در پژوهش حاضر، برای تشخیص برازندگی مدل، از شاخص‌های مطلق CH ، نسبت CH دو به دو به درجه آزادی (CH/df) و شاخص CFI استفاده شده است.^{۴۱} مطابق اطلاعات مدل، مقدار به دست آمده CH دو است. از آنجا که مقادیر بزرگ CH دو حاکی از برازش بد و مقادیر کوچک آن نشان از خوبی برازش مدل دارد^{۴۲}، مدل دارای برازش قابل قبول است.

نسبت CH دو به درجه آزادی، شاخصی است که به قدر مطلق پس‌ماندها توجه دارد و هر چه به عدد صفر نزدیک‌تر باشد، بیانگر خوبی برازش مدل است.^{۴۳} در پژوهش حاضر، نسبت CH دو به درجه آزادی برابر با ۰/۰۰۸ است.

خوبی برازندگی مدل برابر با نسبت مجموع مجذور تفاوت‌ها به واریانس‌های مشاهده شده است. بر پایه قرارداد، مقدار CFI باید برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹ باشد تا مدل مورد نظر پذیرفته شود.^{۴۴} در تحقیق حاضر، میزان CFI برابر با ۱ است که، بیانگر برازش است، که باید برای افزایش موافقت، به تأثیر معکوس (عدد منفی) «مشارکت مردمی در الگوی طراحی» بر «اولویت عبورومرور» و «اولویت عبورومرور» بر «شکل خدمات» توجه کرد.

۷. نتیجه‌گیری

همان‌طور که در ادبیات تحقیق دو مؤلفه ساختار بافت یعنی معابر، و توده آن یعنی کاربری‌ها از جمله موضوعات مهم و

۴۱. شاخص‌های آماری.

۴۲. نک: م. کیامهر، هنجاریابی پرسش‌نامه پنج عاملی بزرگ شخصیت NEO-FFI.

۴۳. نک: هومن، مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل.

۴۴. نک: هومن، همان.

- را معلوم می‌کند.
۲. می‌توان با بهره‌گیری از مشارکت مردمی در الگوی طراحی بر میزان موفقیت معاصر سازی بافت‌های فرسوده ایران مؤثر بود.
۳. چهار عامل شکل معابر، اولویت عبور و مرور، حفظ بناهای ارزشمند، و شکل خدمات در جلب مشارکت مردمی و در نتیجه موفقیت معاصر سازی بافت‌های فرسوده ایران تأثیر عمده‌ای دارند.
۴. در تحقیق حاضر، تأثیر مشارکت مردمی در تهیه الگوی طراحی (و مؤلفه‌های طراحی، همچون شکل معابر، حفظ بناهای ارزشمند، اولویت عبور و مرور و شکل خدمات) و میزان موافقت آنان با معاصر سازی بافت‌های فرسوده در قالب مدلی خطی بررسی شده است.

حداکثری مردم محله سببوس تهران با معاصر سازی حاصل و مشارکت آنان جلب می‌شود:

- طراحی معابر به صورت پیچ‌وخم‌دار و بر اساس الگوی وضع موجود،
- توجه به طراحی معابر با اولویت عبور و مرور پیاده،
- طراحی خدمات به صورت یکپارچه (بالا بردن ارزش افزوده اقتصادی و همچنین منزلت اجتماعی)،
- حفظ بناهای ارزشمند بافت (به منظور حفظ میراث گذشته و همچنین خاطرات اجتماعی)؛

و می‌توان چنین جمع‌بندی نمود:

۱. حساسیت مشارکت مردمی در موفقیت معاصر سازی، اهمیت دریافت نظرات آنان در طراحی بافت‌های فرسوده

منابع و مأخذ

- ادیب‌زاده، بهمن. مصاحبه نگارنده با بهمن ادیب‌زاده، تهران: دی ۱۳۸۸، مجتمع پذیرایی وزارت کشور.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری. توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی، ۱۳۸۳.
- اوست هوپی زن، اندریاس. «مشارکت شهروندان در طرح ریزی و توسعه نواحی شهری»، ترجمه ناصر برک‌پور، در مجله معماری و شهرسازی، ش ۴۸ و ۴۹ (۱۳۷۷).
- ایزدی، سعید. مصاحبه نگارنده با سعید ایزدی، تهران: دی ۱۳۸۸، وزارت مسکن و شهرسازی.
- بیکن، ادموند. طراحی شهرها، ترجمه فرزانه طاهری، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۷۶.
- توسلی، محمود. «نقد و نظر: اصطلاح‌شناسی نوسازی و بهسازی شهر»، در فصلنامه هفت شهر، ش ۲ (زمستان ۱۳۷۹)، ص ۸۵-۸۷.
- حبیبی، سید محسن و هادی سعیدی رضوانی. «شهرسازی مشارکتی؛ کاوشی نظری در شرایط ایران»، در نشریه هنرهای زیبا، ش ۲۴ (زمستان ۱۳۸۴)، ص ۱۵-۲۴.
- سیدیان، سعیدعلی. تأثیر مؤلفه‌های طراحی بر جلب مشارکت مردمی در معاصر سازی بافت‌های فرسوده ایران (نمونه موردی: محله سببوس تهران). پایان‌نامه دکتری معماری. استادان راهنما: هاشم هاشم‌نژاد و دکتر مصطفی بهزادفر. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده معماری و شهرسازی، آبان ۱۳۸۹.
- سیف، علی‌اکبر. روان‌شناسی پرورشی، تهران: نشر آگاه، ۱۳۸۳.
- شریفیان ثانی، مریم. «مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری»، در فصلنامه مدیریت شهری، ش ۸ (زمستان ۱۳۸۰)، ص ۴۳-۵۵.
- طالب، مهدی. «مداخله در بافت‌های شهری و مسئله مشارکت تهران و میزگرد»، در هفت شهر، ش ۴ (۱۳۸۴).
- عباس‌زادگان، مصطفی. مصاحبه نگارنده با مصطفی عباس‌زادگان، تهران: دی ۱۳۸۸، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- فلامکی، منصور. مصاحبه نگارنده با منصور فلامکی، تهران: دی ۱۳۸۸، دفتر کار دکتر فلامکی.
- کرلینجر، فن. و الازار ج. پدهازر. رگرسیون چند متغیری در پژوهش رفتاری، ترجمه حسن سربابی، تهران: سمت، ۱۳۸۴.

Arnstein, Sherry. *A ladder Of Citizen Participation*, (Second Edition), Edited By Richard T. Gates And Fredric Stout, Routledge Press, 1996.

Driskell, David. *Creating Better Cities With Children And Youth (A Manual For Participation)*, Unesco Publishing And Earth Scan Publication Ltd, 2002.

Jacobs, Jane. *The Deth and Life of Groat American Cities*, in Bolus B,M(eds) *Urban and Renewal : People Politics and Planning* Haus Kencht an Chor Books, 1967.

Lang, Jan. *Urban Design*, Ostorolia, Vilz university, 2005.

Winston, Barnett and Ogrill Winskell. *A Study in Conseruation*, London: Oriel Press, 1977, www.odpm.gov.uk/stellent/groups/odpm

کیامهر، م. هنجاریابی پرسش‌نامه پنج عاملی بزرگ شخصیت NEO-FFI. رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی تهران، ۱۳۸۱.

گال، م. و. بورگ و ج. گال. روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ترجمه احمدرضا نصر و دیگران، ج ۱، تهران: سمت و دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳.

محبعلی، محمدحسن. مصاحبه نگارنده با محمدحسن محبعلی، تهران: ۱۳۸۸.

مرادی، اصغر. مصاحبه نگارنده با اصغر مرادی، تهران: دی ۱۳۸۸، دانشگاه علم و صنعت ایران.

هومن، ح.ع. «استاندارد کردن پرسش‌نامه...»، در فصلنامه علمی- پژوهشی دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، ویژه‌نامه روان‌سنجی، ۱۳۶۷.

_____ . تحلیل داده‌های چند متغیری در پژوهش رفتاری، تهران: پارسا، ۱۳۸۰.

_____ . مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل، تهران: سمت، ۱۳۸۴.